

СОЦИОЛОШКИ ОКВИРИ ИЗУЧАВАЊА НЕПОСРЕДНИХ УЗРОКА МАЛОЛЕТНЕ ДЕЛИКВЕНЦИЈЕ

Васпитно запуштена, тзв. „проблем деца” као и случајеви преступништва младих нису само проблем „по себи” већ и, као друштвена појава, друштвени проблем. Код нас, скоро да не постоји данас сагласност у одговору на питање да ли негативна девијантна понашања омладине постепено нестају или расту. Чак ни званична статистика не може бити апсолутна потврда стварног кретања малолетног преступништва јер је то појава чији се квантум и квалитет посматрају и мере не увек истим мерилима (особинама, својствима). Све у свему, непосредност и озбиљност последица ове друштвене појаве (у смислу угрожавања опште-друштвених и личних интереса и безбедности) намеће потребу једног систематског и организованог настојања да се ублажи негативно дејство ове појаве а, затим, и сасвим онемогући. За успешно вођење овакве борбе нужно је, међутим, познавање саме суштине појаве, њен однос према осталим појавама у друштву, што значи свестрано и научно сагледавање питања. Не може се рећи да и до сада није било успеха у решавању овог проблема чак и онда када су били у питању уско практични циљеви и једнострано третирање проблема. Управо је тачно да досадашње искуство као и научно-теоријски (марксистички) став чине основу савременог социолошког третирања односно појаве (малолетне деликвенције),

Савремена, научна социологија код нас, која се налази у фази свог пуног конституисања, већ је утврдила основне ставове научног прилажења криминалитету као друштвеној појави и свим другим врстама негативног девијантног понашања. Тако је истакла, као основна, два значајна принципа: 1. преступништво (и старих и малолетника) има свој крајњи узрок у постојалим и постојећим материјалним условима живота људи. Ови услови представљају, у „крајњој инстанци”, одређујући фактор свих врста преступа а њима су детерминисани и сви други фактори који посредују до саме појаве деликта; 2. Овај општи, одређујући услов, међутим, увек се манифестује, остварује у различитим облицима, који облици добијају релативно самосталну снагу фактора, као непосредни услови за појаву преступа, са, често, одлучујућом снагом утицаја. Ови непосредни фактори јављају се као ендогени (унутрашњи: физиолошка поремећеност, ментална дефектност, емотивна лабилност и сл.) и као егзогени (спољни) чиниоци (дефицијентна породица, економска криза, ратне прилике, алкохол и сл.).

То су принципи али то су и социолошки оквири проучавања проблема узрока преступништва, криминалитета, деликвенције. Ови оквири, управо, упућују и све друге заинте-

ресоване науке (етика, криминологија) и праксе (криминалистика, васпитање) на одређен, правилан и потпун однос према појави, у нашем случају, малолетне деликвенције. Тако се неће заустављати на површину проблема, напротив, настојаће да уђу у саму друштвену везу саме појаве ради њеног пуног разумевања и потпуног оспособљавања за борбу против ње. Чак и онда када се обрађује само једна страна, једна релација ове друштвене појаве (а то је могућно и потребно) не треба изгубити из вида оно што је већ речено — **свестраност** појаве, њену свеукупност и **друштвеност**.

Овога пута ми ћемо истаћи неколико примера, илустрација и појмова везаних за тзв. **егзогене** чиниоце, који се јављају као непосредно--конкретни узроци и услови малолетне деликвенције.

* * *

Није мали број оних који сматрају да су сви узроци малолетне деликвенције садржани у поремећајима породичних односа, у **дефицијентној** породици.¹ Чињеница да дете још није личност способна за самосталан живот већ постоји, развија се и дела у зависности од постојања и радњи својих родитеља, од упутстава и усмеравања родитеља, указује на пресудну улогу што је породица има у животу детета. До свог пунолетства, најчешће, дечаци и девојчице живе под најнепосреднији утицај своје породице. Они су склони да се понашају, да мисле и раде онако како то чине њихови родитељи. Прво разликовање добра од зла они врше под притиском моралних норми, које су прихватили од својих укућана. Прво бирање средстава да дођу до неког решења ван породице, такође је, у многоме, условљено начином решавања проблема у оквиру саме породице. „Родитељи и остали чланови породице су најјачи и обично најубедљивији примери према којима се деца управљају. Њима, у првим годинама живота, које су за детињи духовни развој можда најважнији, дете највише поверује”.² Међутим, ма колико се у првом мислило на онај позитивно-васпитни утицај што га породица има на малолетника, нас овде интересују оне породичне ситуације и моменти који омогућају и развијају негативно девијантно понашање дечака односно девојчица. А таквих ситуација и момената има доста. Некада су поремећаји у породици заиста такве врсте да нужно условљавају малолетнике — преступнике и васпитну запуштеност деце. Поред грубог, нехуманог и не васпитног, а сурсвог односа према својој деци, није редак случај малтретирања и директне злоупотребе деце од стране родитеља, чиме их просто гурају на пут преступништва. „Случај девојчице А. К. један је од драстичних примера ових злоупотреба. У њеном досијеу стоји: „Отац склон свим породицама: коцки, пијанчењу, неморалу. Коцка се и пијанчи у стану, а ћерку А. присиљава да буде на стражи. Доводи разне жене у стан и врши обљубу над њима. Ишао је тако далеко да је нагонио ћерку да иде ноћу по проблематичне жене. Кад ова није била у стању да изврши његова наређења, страшно ју је тукао. Побегла је од куће, одала се скитњи, проституцији”³

Малолетних преступника највише има тамо где су њихови родитељи или ближи у породици показивали исте склоности и тиме ширили одређен негативан утицај. Образлажући преступе 23 малолетних лица са једног дела територије Пирота, станица Народне милиције наводи у свом извештају податке из којих се види да су од поменутог борја тринаесторици очеви пијанице и склони крађама, неморалу, да су неодоговорни у васпитању деце, док су петнаесторици мајке, такође, склоне крађама, пијанству или су се одале неморалу. Својом неорганизованашћу и нецелисходношћу дефицијентна породица врло много доприноси формирању младог безпризорника, који ће се у даљем свом развоју (уколико се не јаве услови позитивног животног усмеравања) све више преображавати у преступника, да би се на крају оформио и као потпуни криминалац. Такав процес илуструје и следећи пример: Секретаријат за здравствену заштиту и социјалну политику Старе Пазове послао је био Ш. В. у Завод за васпитање младежи у Зрењанину наводећи притом, разлоге који су га руководили да то учини: „Ш. В. је из социјално угрожене породице, која од пре две године пребива на овом подручју, а члан је артистичке породице са доста малолетне деце. Отац му је умро, а мајка се преудавала више пута. Пошто сама породица живи врло несређено, јер ни мајка, а ни отац, односно очух нису показивали довољно пажње В. исти се одао крађе, скитњи и свим другим пороцима, те постао безпризоран...”. Али, на томе се није завршило. Завод је био принуђен да већ након пет меесци предложи меродавним органима да против Ш. В. покрену кривични поступак због тешких провалних крађа које је вршио у самом Заводу, седам пута бежећи из њега.

Многи примери као и ови говоре о томе колико је велики утицај родитеља на формирање деце и малолетника у преступнике када су и они сами преступници, криминалци, асоцијални типови и небрижни стараоци. Међутим, родитељи то не морају бити па се ипак могу јављати кривцима девијантног понашања своје деце. Наиме, реч је о средствима, начинима, методама којима се родитељи служе да своју децу „изведу на пут”. Често су те методе тако далеко од карактера дечје психе, далеко од хуманости и културе да се њима постиже супротан ефекат од, најчешће, добронамерних жеља родитеља. Из досијеа малолетника (васпитно запуштених и оних тежих преступника), која се налазе у разним васпитно-поправним домовима-установама, судовима, органима управе и јавне службе, видимо многобројне примере малолетних деликвената, који су то постали као последица лошег поступања родитеља. Ти поступци се огледају у грубом физичком кажњавању код једних или у мажењу детета код других, у непедagoшким саветима и нехуманим располагањима дечје личности. Тако, малолетник К. С., који је у почетку остајао по два три дана ван куће, морао је да се сналази некако да би живео па је почео са крађама, „тапкао” пред биоскопима и даље у том смислу док није упућен у Мушку прихватну станицу (Београд) као васпитно запуштено дете, које је већ кренуло путем

преступништва. Зашто се К. С. определио за такав мучан и неуредан живот када је имао оца официра говори нам он сам, на основу чега закључујемо да му је живот у кући био још мучнији: „Отац ме је највише тукао и то преко столице, опасачем по туру, рукама, потком, газео ме ногама. Он је много љут човек, разбесни се и туче ме како стигне. Једном је хтео да ме закоље, ставио ми је нож под гуцу па је одустао“⁴ (У разговору са управником ове станице обавештени смо да мали никако није смео да логне навече у кревет док је био у прихватној станици због сталног страха да не наиђе отац који би га тукао, па је увек спавао кријући се иза ормана. То се једне ноћи и десило. Осветљавајући батеријском лампом дечје кревете у соби, отац је пронашао дечка иза ормана и пребио га на очиглед остале деце, сумњајући да је овај нешто украо док је по дозволи управе станице био код куће). У ствари, радило се о томе да отац није могао поднети што му се син тешко васпитава у школи (био је логопат-тепавац) јер је у томе видео своју „бруку“ пред људима, па је изабрао најгоре средство — батине, да би га он васпитао).

Та бездушност родитеља нарочито може доћи до изражаја над туђом децом, односно над децом, која су затечена (усвојена) из другог брака и сл. Велики број малолетних деликвентата има маћеху или очуха, а ови се каткад тако сурово односе према својим усвојеницима да је немогуће да дете не помисли на бежање од куће које ће га, обично, одвести на пут преступништва. На суђењу једној маћехи у Пироту утврђено је да је она толико тукла своју шестогодишњу пасторку и њеног десетогодишњег братића да је тешко и поверовати. Та је жена користила разне облике кажњавања пасторака као што је затварање по више часова у хладном и мрачном шпајзу, гоњење деце на претерано тешке кућне послове (рибање подова, прање веша на цичи зими у дворишту), држање чајника шест кгг. тешког у ставу мирно, боцкање коже оштрим врхом кухињског ножа и сл. Маћеха је девојчицу приморавала да што брже гута врео качамак, који јој је сама гурала у уста и да се храни људским изметом.⁵ И када се тако по неки родитељи односе према деци није чудо „што од овакве деце најчешће израстају људи који врло тешко успостављају контакт с другим људима, који немају ни смисла ни воље за друштвени живот и сарадњу“.⁶

Ништа боље нису ни последице тамо где су родитељи размазили своје дете, испуњавајући безусловно све његове прохтеве; тамо где је љубав родитеља према деци однос слепог покоравња дечјим ћудима и претеране бриге о њима. Због тога, међу малолетним преступницима налазимо и децу чија је личност и иницијатива гушена сталним родитељским интервенцијама, које интервенције у почетку бивају досадне а онда им се деца или супростављају или их избегавају тражећи други свет слободне делатности. Тако, на пример, размажена малолетница Ж. З. показивала је (према наводима СУП) „изразиту склоност“ ка крађи новца како би задовољила своје жеље које су јој скоро увек остваривали имућни родитељи. Једна друга девојчица богатих родитеља овако пише:

„Љути ме неповерење мојих родитеља. Они ме никада не пуштају саму, већ сам увек у пратњи старијих особа, те су ми већ и досадиле њихове појаве. Кад их само видим у души ми се увуче нешто да не могу просто да дишем. Ако некад пођем са другом или другарицом, они ме прате, пресећу или грде. Због свега тога досадио ми је живот. Међутим, ја добијам такве поклоне и ствари због којих би друго дете скакало од радости. Али, ето, ја се ничему не радујем”.

Па ипак породица се не јавља као криминогени фактор само када је дефицијентна или када се ради о грубим, нељудским и другим непедagoшким поступцима родитеља. Породица може бити непосредан узрок малолетног преступништва и онда када је она потпуно здрава и када су односи између деце и родитеља нормални, међутим, која је тако организована или је у таквој ситуацији да доцрта развитак малолетника под утицајем фактора као што су шунд-литература, лоши филмови, улично „друштво” итд. Наиме, честа презаузетост оба родитеља скоро сасвим онемогућава потребну контролу-помоћ у правилном васпитању деце, што може имати за последицу не само њихово ограничено васпитање већ и преступништво — криминалитет. А таквих породица, наравно, има. У извештају Центра за социјално-медицински рад (Стари Град, Београд) о неким проблемима васпитања деце стоји, како је у Градском саобраћајном предузећу анкетирано 133 жена а добијени одговори показали да 85 деце остају сама код куће, док су оба родитеља на послу. Шта ће бити са том децом, то је питање на које се не може одговорити са апсолутном тачношћу. Па ипак, такав живот детета, одвојеног од родитеља, даје идеалне могућности да оно скрене путем који ће га одвести у друштво малолетних деликвената.

На суђењу једној групи малолетника (у Београду) коме смо присуствовали, отац једног од малолетника изјављује да услед послова и заузетости у друштвено-политичким организацијама „није имао времена” да довољно води рачуна о правилном васпитању свога детета, које је седело на оптужничкој клупи са осталим својим саучесницима у многобројним крађама.

На основу сличних примера и размишљања многи су, рекли смо, извукли закључак да је породица, у извесном смислу и на одређени начин, онај једини и **основни** узрок за који је везан малолетнички криминал и васпитна запуштеност уопште. Међутим, то би било једнострано објашњење ове појаве, обзиром да је породица као таква, њена структура и садржај одраз постојећег друштва као таквог, његове структуре и садржаја производних односа људи, те се и сама породица мора објаснити друштвеним бићем да би се добио потпуни и **условни** значај који породица има као фактор омладинске деликвенције. Обзиром да се ради о случајевима из времена у коме ми живимо (социјализам) свакако је нужно и у том периоду друштвеног развитка указати на одређујуће факторе свих људских односа па и породичних. Таква анализа нас води чињеницама да у свести и навикама, на пример, родите-

ља често преовлађују елементи који су настали у периоду класне неравноправности, експлоатације и строго патријархалних односа; да је у прелазном периоду, на основи постојећих економских услова, немогуће задовољити све потребе породице; да породица и њен живот одражавају противуречност којом се карактерише једно прелазно време у коме се старо и ново налазе у сталном међусобном сукобу, који се испољава, дакле, и кроз породично-брачне односе, који односи, каткад, непосредно изазивају и појаву преступништва младих. Јер, и наша Револуција „не може да прескочи преко постојеће стварности право у царство будућих могућности. Она не може да ликвидира или промени ни друге наслеђене животне односе док не створи материјалну основу за њихову измену, а камо ли брачне и породичне који су конзервативнији од свих других, јер за њихову измену треба изменити ток привредног живота у његовим најситнијим жилицама. Поготову је тешко са ликвидацијом наслеђених **сопственичких** схватања о жени и породици у свести људи пре него што се нова схватања заметну из тако измењеног друштвеног живота. Материјални услови нашег брачног и породичног живота често потичу из доба не само буржоаских него чак и из феудалних односа. Разуме се да онда са ликвидацијом тих односа у свести људи иде потешко”.⁷

Међу непосредним факторима који условљавају појаву малолетног преступништва свакако да спада и **улица** у оном смислу који обухвата стихијну, неорганизовану делатност и разонаду малолетника ван куће, оне околности, дакле, које се јављају као криминогене тј. чине основу формирања безпризорника, деликвента, непоштоваоца реда и слично. Улица, међутим, није дата у апстрактном виду већ, поред осталог, и у појединим групацијама уличњака одбеглих (стално или углавном), од куће, школе и заната, који чине одређено „друштво”. Та „друштва” постају домаћини одређених улица, квартова и рејона, она дочекују, примају нове малолетнике препуштене улици, које такође, својим начином рада и живота, припремају за будуће преступнике. Велики је број примера да су таква улична друштва имала пресудан утицај на формирање малолетних деликвената. Једно такво „друштво” (на територији Чачка) изабрало је своје „руководство организације”: председника, благајника, који је истовремено бис и набављач. Ова група енергично вођена од организатора за два месеца извршила је 17 тешких крађа. Имали су, поред осталог и свој магацин — колибу.⁸

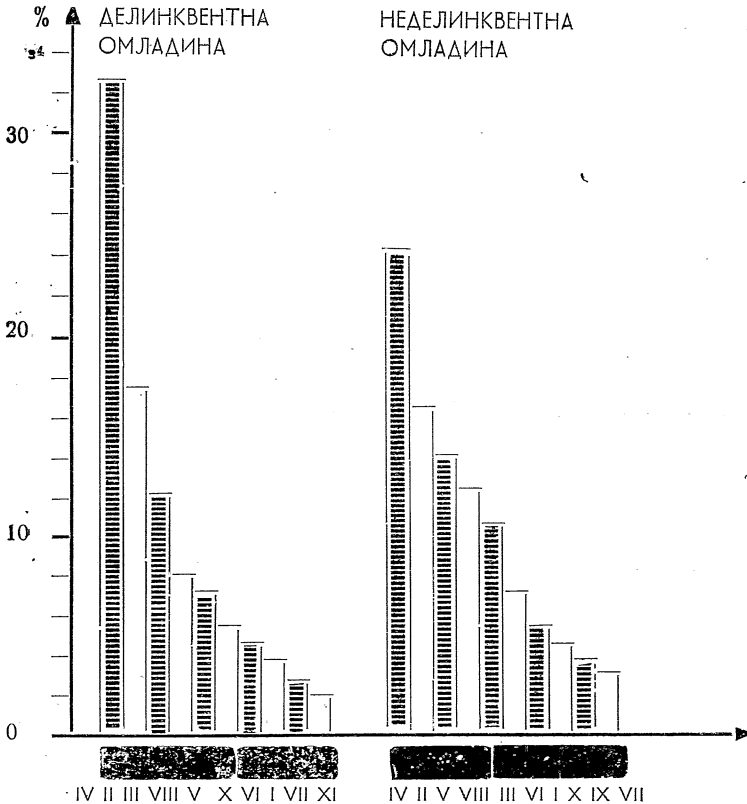
По правилу, малолетници препуштени улици окупљали су се око једног малолетника, млађег пунолетног или сасвим одраслог, који је већ уживао глас „главног”, „чувеног”, „нај-јачег” као „шериф”, „вођа”, или сл. У извештају испоставе из Б. види се да је на челу једне групе малолетних преступника био С. М. који је осуђен на две године строгог затвора, због тога што је извршио више тешких и обичних крађа окупивши око себе углавном млађе малолетнике, који су као и он били препуштени улици. Скоро је редовна појава да приликом суђења групи малолетника (или заједно са одраслим саучесни-

цима) увиђамо јасно разграничење функција млађих и старијих малолетника, разграничење између „вође” и оних обичних. Док је млађима — обичним додељена улога непосредне крађе, изазова, инцидента и сл. дотле се старији — главни јављају као организатори, препродавци украдених ствари, заштита, обезбеђење, „саветодавци” итд. Деца (и омладина) препуштена улици увек су у опасности да буду прихваћена од криминалних типова који ће их окупити око себе и организовати инкриминисане акције у којима малолетници, остављени без посла, школе, надзора или породице налазе садржину, бар у извесном смислу, свога битисања. Улица и улично друштво представљају веома јак фактор у појави девијантног понашања, по томе што ће се баш ту, на улици, наћи они (нерадници, скитнице), који се баве инкриминисаном делатношћу у коју увлаче и друге. Из једног годишњег извештаја управа дома „Васа Стајић” из Земуна може се узети следећи пасус као потврда претходно реченог: „Питање крађе у Дому — од стране штићеника — каже се у извештају — још увек није решено, јер један број ученика износи из Дома инвентарске ствари (ћерад и чаршаве) и продаје грађанима... Ми смо ухватили оваквих пет крађа и деца су причала да им поједини грађани траже да изнесу ћерад и чаршав”. Међутим, и улица и улично друштво не би су имали тако јак криминогени утицај, кад би се јављали као изолован фактор. Али обзиром на то да су сви непосредни фактори малолетничке деликвенције уско повезани, то и улица, односно, лоше друштво стечено на улици, делује негативно на понашање само у случају да су на пример, услови дефицијентне породице избацили малолетника на улицу, односно у случају да је малолетник наишао баш на такво „друштво” итд. Тако, на пример, из досијеа Д. П. у Заводу за васпитање мушке младежи у Зрењанину, видимо да је његова мајка (оставши без мужа) била толико оптерећена послом да није имала времена за неговање и васпитање свога сина кога је волела. Овај, упознавши се са неколицином својих вршњака из школе, који су већ бежали и крали, почиње и сам то да ради, уклопивши се врло брзо у „друштво”. Ускоро је узео из кофера њиховог станара 7.000 динара, затим још 28.000 улазећи све дубље у преступе док није приведен Заводу на преваспитање.

Па ипак када је реч о овом непосредном фактору, не може се превидети његов однос и према оним основним детерминантама, које преко овог фактора испољавају, на специфичан начин, своју суштину. Не може се, наиме, лоше друштво и лоше на улици узети самостално и независно од постојећих друштвено-економских могућности које су такве да још увек „толерирају” постојање скитница, недовољну контролу, недостатак позитивне разоноде, нехуман међусобни однос итд. итд.

Међу непосредним факторима малолетне деликвенције, нарочиту пажњу привлачи филм и књижевност. Наравно, ради се само о оној њиховој негативној страни и тенденцији, како је то, уосталом, случај и са осталим непосредним факторима о којима је било и о којима ће бити речи. Зашто филм

и књижевност траже нарочиту пажњу код третирања овог нашег питања, није тешко протумачити. И филм и литература врло су привлачни својом формом, својим начином приказивања појединих радњи и појава, да се због тога врло радо гледају односно читају, поготову када сасвим погодују машти, темпераменту, склоностима и емоцијама малолетника. Утицај филма и књижевности на поступке младих остварује се углавном подражавањем јунака и јунакиња филма односно романа и рађању „идеја“ у главама деце и омладине за предузимање извесних радњи. Филм, па и литература, дакле, мање делују директно као мотив, не утичу толико на одлуку колико на избор начина инкриминисане делатности. Тако у филмовима криминалне садржине јунаци обично питања решавају снагом, вештином и то је у први план перцепције младе публике. Фабула није увек битна. Јачина, брзина, хитрост, напраситост, узбуђење — то је оно што психобиолошкој и менталној структури малолетника највише конвенира и зато они такве филмове и књиге (са таквом садржином) највише и воле. И није само у Америци Рајмондова анкета утврдила да се од малолетника највише воле љубавно-авантуристичко-криминални филмови. Опсежна испитивања у том правцу у НР Словеније показала су да је код неделиквентне, а нарочито код деликвентне омладине интерес усмерен на филмове са љубавном (II) и каубојско-пустоловном (IV) садржином, на рачун других о чему говори и следећи графикон:⁹

Овакви резултати немају искључиво карактер опшћости и не произилазе само из анкета широких размера. То показују и резултати многих испитивања у веома малим размерама, која су вршена у појединим школама, местима, тј. над мањим бројем учесника-малолетника. У ком смислу и на који начин може филм да условљава појаву инкриминисане делатности показаше нам такође наши карактеристични и сликовити примери. Пре неколико година, новосадски биоскопи су приказивали разне каубојске, криминалне и друге авантуристичке филмове. Сасвим природно, највећи број посетилаца ових филмова били су дечади између 13 и 16 година, који су жељни разних авантура. Није прошло дуго а ускоро се формирала једна група малолетника као индијанско племе „Дивљаци”, прикупљајући крадом опрему, коју су, временом, чинили: 4 револвера, 200 ком. стрела, 2 ђачка пиштоља, 6 ком. секира, 15 кама, један чамац и друго.¹⁰

У досијеу М. М. стоји њена изјава — у вези са њеним бегством од куће, скитњи по баровима и са неморалним људима, бегством из васпитног дома у коме је била смештена — у којој се каже: „Ја побегнем од куће, а не знам зашто и због чега. После сат или два поставим сама себи питање: због чега бежим... Моје фантазије су велике. Ја бежим због тога мислећи да сам глумица — жеља за глумом.”¹¹

Како филм тако и литература може да има јак утицај на формирање малолетних деликвената. Поготову, тзв. порнографска и шунд-литература (у облику стрипова, романа), која може да се још увек нађе и код нас и која невероватно брзо прелази из руке у руку малолетника. Бројни примери малолетничке деликвенције, каткад су у врло непосредној вези са одређеном књигом или стрипом о чему нам говоре многобројни случајеви. Тако је једна малолетника, која је извршила 12 тешких крађа (на територији Панчева), нарочито много читала криминалне романе и разне стрипове. Под утицајем такве „литературе” најстаријем од њих „пала је идеја” да организују групу, која би живела на начин како се у стриповима описује. Средства потребна за такав живот прибавили би крађама. Сваки члан је добио и одговарајуће име: „Син втре”, „Каубој” и сл.¹² У једном извештају СУП у П. издваја се један пример који потврђује криминогено дејство одређене литературе на младе. „Други члан те групе — каже се у извештају — назван је од осталих „шериф”, физички је закржљао, грбав је у леђима. Он је као такав био запостављен од родитеља, који су се неравноправно односили према њему у односу на осталу децу. Сви су га као грбавог и ружног избегавали — и родитељи и браћа и остало друштво — и са њиме се изигравали. Почео је да чита разну криминалну литературу. Једном је прочитао роман „Шпанске леђи” био одушевљен подвигом главног јунака романа, Џеки Нутнија, па узевши оловку у руке којим је имитирао пиштољ (како је то Џек радио) ушао је у продавницу задруге и извршио крађу. Касније је често крао и на тај се начин иживљавао налазећи

у томе неку врсту утехе, јер, како сам каже, исту није имао од стране родитеља и друштва”.

Али, зашто би било једнострано ако би се филм и литература (чак и кад се ради о њиховој криминалној садржини) третирали као фактори који сами по себи делују криминогено? Пре свега зато, што су и дати филм односно књижевност одређени конкретним друштвено-економским условима: техником рада, међуљудским односима и степеном развитка човечје свести; зато, што крајње узроке појединим случајевима малолетничке деликвенције треба тражити у материјалним условима и могућностима живота ма колико изгледало да су филм односно књига одиграли непосредни и једини утицај. Филм и књижевност као и уметност у целини, увек на својеврстан начин одражавају дату стварност (природну и друштвену). Криминална делатност је нешто што објективно постоји у друштву, нешто што, дакле, нужно заузима место и међу фабулама филмске и литерарне интерпретације. То значи да ће бити филмова и књига са криминалном садржином увек док криминала има, па чак и после тога задржаће се у књижевном наслеђу и филмским кинотекама. Постојање такви хфилмова има, дакле, корена у самој објективној стварности. Међутим, да таквог корена има и у нашој стварности (у прелазном периоду) остаје чињеница која се притом допуњује и другим околностима које, каткад, претварају извесан филм и књигу (извесну њихову врсту) у непосредне услове преступништва младих. Те околности су оскудно и патријархално-конзервативно или формално-модернистичко васпитање у неким нашим породицама, неорганизованост потребног и потпуног коментара у вези са појединим филмовима и књигама, не увек објективни критериј филмских (књижевних) дистрибутерских предузећа (која се руководе и комерцијалним моментом), препуштен себи дечји психички живот итд. И социјализам, дакле, није решио сва питања у вези са потпуном ликвидацијом застарелих односа и конзервативних појмова људске свести па се зато и јавља могућност да филм и литература буду једни од непосредних фактора преступништва деце и омладине.

У прелазном периоду је значајна појава и улога миграције сеоског становништва услед брзог развоја индустрије, као непосредног фактора малолетног преступништва (тзв. проблем адаптације новим условом који се у вези с тим намеће). Ствар је, дакле, у томе да брзи темпо индустријализације доводи људе стално у нове односе и ситуације на које, се, каткад, не могу одмах навићи, те остају социјално неприлагођени — неадаптирани. То се нарочито види код нагле промене начина живота, као што је прелаз из села у град. Маса малолетних преступника управо је произашла из ситуације неприлагођености новом амбијенту и друштвеној атмосфери у коме се наша. Тако се десило и са малолетником В. Ј. који је био дошао из села у град да учи занат. Иако су му родитељи у селу били имућни и није оскудевао у задовољењу основних потреба за живот, он је почео да краде, почев од

свог послодавца код кога је радио, јер је град стварао нове навике, изазвао нове прохтеве, друге, скупле разоноде, друго „галантно друштво” итд.

За Г. А., који се налазио у Заводу за васпитање мушке младежи у Зрењанину овако се каже у педагошкој карактеристици: „Дечак са села, тешко се прилагођава новој средини и велерадској деци, због чега је у почетку био миран, повучен и неповерљив. Поштовао је кућни ред и дневни режим. Тада је више учио школу, залагао се на занату да би привукао пажњу на себе. Али постепено А. прима „штосове” искуснијих ученика и изједначује се са осталом децом у понашању и владању. Почине да бива незаинтересован према школи, да неоправдано изостаје са заната, неодговорно се одонси према народној имовини (примећен је да краде...)” итд. И у овом случају ми видимо, како се социјална неадаптираност јавља непосредним фактором девијантног понашања малолетника и како се тај фактор манифестује и у социјализму где је темпо индустријског развитка веома брз и ефективан. Међутим, социологија (социјална патологија) не може да и овај фактор посматра изоловано од других околности (фактора), а пре свега од основне покретачке снаге друштвеног кретања оличене у конкретном начину и облицима материјалне производње. Научна социологија не сматра да се ту ради о „неспособности злочинца да оствари прикладно друштвено прилагођавање”.¹³ Она сматра да је сама та „неприлагођеност” узрокована постојећим друштвеним противуречностима како у оквиру начина и структуре производње економских потреба тако и у оквиру духовне надградње.

Па ипак, најинтересантнија је, свакако, чињеница да и школа може да се јави као криминогени фактор, тј. као узрок престапа малолетника, ма колико изгледало парадоксално, обзиром на садржај, циљеве и задатке школе. Дете, малолетник, који се школује, велики део времена проводи у контакту са другом школском децом, својим наставницима. Оно ту први пут чује или види многе ствари и научи многе радње које су му потребне за самостални живот. Захваљујући настави, васпитању и образовању, људи су од малена стицали потребне основе за своју каснију делатност. Само, није школа увек решавала позитивно свој основни задатак: формирање свестране развијене личности у интелектуалном, моралном, естетском и физичком смислу. Има примера да је школа значила све друго, само не установу у којој би се стицало реално, истинито и револуционарно знање. Наставници школе, који су били најважнији фактор у остварењу главног задатка школе, често су својим негативним, непедагошким ставом постизали супротно од онога што је био њихов професионални задатак. Услед тога „ђаци су се свуда старали да преваре професоре, а ови да их ухвате и казне. Овај ред војне суштакствовао је у свим гимназијама у свим класама... Мрзост на професора дете није могло да разликује од мрзости на науку коју је он предавао, него је мрзело и на њу”, — писао је Светозар Марковић још пре једног века, указујући на карактер васпитања у ондашњој српској школи.¹⁴ Међутим, прошло

је отада доста година али школа још увек није сасвим ослобођена баласта који је навукла на себе као вековна слушкиња владајућих класа и њихове политике. Данас, и после наше Револуције, која је битно мењала и још увек мења садржај и облике нашег школског система, школа је праћена многим субјективним сметњама и објективним тешкоћама. Зато она данас ма колико позитивно утицала на формирање комплетне социјалистичке личности још увек садржи елементе који негативно утичу на васпитање деце условљавајући и појаву преступништва вишег степена. У такве елементе спада непридржавање истинских педагошких принципа, аморални и школа итд. Тако у извештају п-ске учитељске школе несавесни поступци наставника, неприципијелан и нехуман однос наставника и ђака, лош однос ђака према учењу, школској имовини итд., неефикасна сарадња између родитеља и наставника и других установа, друштвених организација и (упућеном СУП, 1956. г.) читамо следеће: „Наставничко веће ове школе размотрило је на својој тајној седници... изјаву В. Е., ученице II године (разреда) и закључила: 1) Да је В. Е. још у њеној 13 години... када је била у VII разреду Осмогодишње школе у II., напаствовао љубавном изјавом њен наставник М. Б. покушавајући да је љуби. 2) Да је В. Е. у еђној 14. години када је била ученица VIII разреда Осмогодишње школе изјављивао љубав и љубио је њен наставник В. Г. и исти код ње разбудило прву љубав. 3) Да је В. Е. исте године изјављивао љубав и њен директор (коме се жалила на поступак наставника према њој — м. п.)... и на екскурзији је напаствовао”. И када је иста ученица најзад, била и силована па се, зтим, одала неморалу, скитњи и крађи, тако да је морала бити приведена истражним органима, изјавила је поводом њених првих напаственика-наставника: „Говорили су ми да никоме не причам, јер, ако се о томе дозна, истераће ме из школе”.

У другим, сличним примерима, школа се такође јавља у центру случаја без обзира на велику позитивну улогу коју данас остварује на васпитању и развијању стваралачке делатности младих. Прелазни период у коме живимо не обезбеђују све услове за решавање свих питања у вези са школским животом па зато, на пример, у неким интернатима има велики број ученика за који народни одбори могу да плаћају само онолико колико стаје стан и храна. Изузев за преноћиште и храну та деца немају ни динара осигураног за остале своје потребе,¹⁵ које су разноврсне и за чије се остварење каткад не бирају начини.

Међу најнепосреднијим факторима малолетне деликвенције несумњиво спада **сиромаштво, беда**. Што су неки теоретичари и практичари полазили искључиво од њих у третирању узрока малолетне деликвенције, постоји више разлога. Најважнији су свакако, у томе што сиромашно материјално стање породице или појединаца директно угрожава елементарне услове њихове егзистенције а то значи онемогућава ре-

довну исхрану, облачење, одмарање и сл. Ма колико би смо имали примедби на схватање о искључивости и основности значаја овог фактора за рађање малолетног преступништва, ипак морамо признати велику улогу што је он **стварно** има код рађања односно појаве.

Без обзира на то што је утицај овог фактора код нас сведен на најмање могућу меру, чињеница је да се он јавља па према томе и непосредно рађа преступе, како одраслих тако и малолетника о чему, такође, сведоче примери: В. Ц. ученица виших разреда гимназије одала се неморалу и проституцији јер је тражила и добијала новац. Сама је изјавила да јој је мајка тражила новац и принудила на проституисање, у противном, претила јој да је неће примити у кућу. Пред директором школе и мајка је то потврдила речима: „Шта да радим, сиротиња смо па немамо шта да једемо”. Без мужа и без принадлежности ова жена са ћерком видела је на тај начин решење свог сиромашног положаја.

Из досијеа М. А. у Заводу за васпитање младежи у Зрењанину, видимо да се и овај малолетник одао крађама и вршио низ других преступа, под притиском немаштине: „Мати именованог живи као удова, сирота радница у Петроварадину са још двоје женске деце која су незапослена. Досељена је као ратна избеглица током Другог светског рата из Босне и ма да се бави надничарењем у приватном сектору производње, већим делом остаје незапослена и живи под тешким материјалним околностима”. Из једног другог примера видимо, такође, да је малолетник М. А. почео да краде врло рано јер у оквиру своје породице није могао да нађе минималне услове за живот (родитељи разведени, мајка сифиличкава и умно заотала; крајње сиромашног стања).

Малолетник Б. М. као и његов отац пошао је са 14 година у печалбу да себи заради за живот, а када није могао да иде или да довољно заради био је препуштен улици. Немаштина је и њега отерала да са једном групом малолетника планира бекство преко границе (Италија) тражећи „бољи живот”.

Ма колико признавали велики утицај беде и сиромаштва као непосредних фактора у појави малолетне деликвенције, ми не можемо а да и саму немаштину не схватимо као одраз друштвено-економских прилика и робно-новчане производње, која се и у прелазном периоду регулише својим унутрашњим законима. На принципу „свакоме према раду” и код нас се још увек јавља **нужна неједнакост награђивања**, а самим тим неједнакост материјалних услова за живот, која ће, каткад, створити и стање беде (и поред свих настојања и успеха да оно не буде производ експлоататорског и незаконитог односа), а тиме и фактор који врло ефектно делује на рађање малолетничке деликвенције.

Ово неколико фактора које смо овде анализирали обзиром на њихов непосредни утицај код појаве малолетног преступништва, заиста су **неколико**, не све. Практично, и немогуће је ограничити криминогену функцију на одређен број фактора, обзиром на многобројне везе и односе у којима се

налази човек, малолетник. Све те везе и односе у животу једног људског бића немогуће је у потпуности одредити не само услед њихове многобројности, већ, пре свега, услед њихове покретљивости, неуједначености, нестабилности. Узмимо, на пример, однос према традицији, обичајима, као према одређеним навикама људи стеченим у животној пракси, тј. однос према најстаријим формама регулисања друштвених односа. Многи такви обичаји данас, задржали се као традиција, могу представљати и представљају неправедну, асоцијалну девијацију, чак криминални облик решавања међуљудских односа. Традиција, често, као мора притиска људску свест и његове радње. То, управо, значи да иако су многи облици класних елемената ликвидирани (у материјалном смислу) већ у прелазном периоду, они се дуже задржавају у свести појединаца, јер нису заборављени па се испољавају у некритичком традиционализму, у ситносопственичкој, конзервативној, реакционарној и приватно-капиталистичкој психологији и пракси тих истих појединаца. **Крвна освета**, на пример, још увек је извор мотива криминалне делатности и старих и младих. Тако је малолетника С. П. у самој судници убио окривљеног за убиство његовог стрица изјавивши да је тиме „спрао љагу са образа племена”.¹⁶ У другом случају, млади А. је неколико пута ударио секиром свога брата од стрица зато што су му овце појеле нешто засађеног пасуља. И овај малолетник-убица не каје се што је то учинио, јер је био „спреман да одробија сада да би после био миран”.

Од непосредних фактора врло често се спомиње алкохол као узрок многобројним деликтима. Према извесним пицима, „за криминалистику и чиновника Казненог завода вреди одавно на свим местима уверења, да је неумереност и пијанство **главни извор** и **главни узрок** (подвукао П. К.) постанку злочина уопште, а нарочито поврату код злочинаца”.¹⁷ **Алкохол** као фактор, свакако, да и данас има за последицу инкриминисано пonaшање, али, по нашем мишљењу, код малолетне деликвенције он делује посредно, на тај начин што малолетници, који су починили преступ, не морају бити пијанци, али су нездравом потомством пијанаца са неким телесним или психичким ненормалностима, које негативно делују на социјално прилагођавање личности.

Све у свему, дакле, поред већ набројаних околности и фактора који могу имати пресудан значај за појаву малолетне деликвенције постоје и многи други као што су **рат**, **стамбена криза**, **непросвећеност** и **незнање**, проблеми у **личном** животу појединаца и други. У прелазном периоду, иако са посебним карактеристикама, јављају се, такође, и ови фактори и ситуације што за последицу имају криминалитет уопште и малолетнички посебно. Као што се да видети стојимо на станоштвеним детерминантама, са конкретно-историјским, друштвено-економским условима живота, јер ће само на тај начин моћи да се схвати прави смисао тих фактора и прави узрок и малолетног преступништва. За науку није довољно регистровати деликте у вези са њиховим најближим, непосредним уз-

роком, иако то у пракси (правној, педагошкој) има смисла и нужно је. Наука мора да иде дубље у суштину ствари и проблема и да открива оне узроке који су удаљенији, посредни, општи јер су законити иако „невидљиви”. На тај начин наука пружа могућност за пуно објашњење и реално решење проблема. У прелазном периоду, који се исто тако развија по логици општедруштвених закона друштвеног кретања, јасно се истиче потреба да и узроке малолетној деликвенцији треба тражити у међусобној корелацији свих фактора полазећи од оне **одређујуће** снаге, која регулише унутрашњи развој друштва и све спољне манифестације тог развитка.¹⁸

Петар И. КОЗИЋ

R É S U M É

Les enfants dont l'éducation a été négligée, „les enfants-problème” ainsi que les cas fréquents de délits des jeunes ne se posent pas seulement comme un problème par lui-même, mais aussi bien comme un phénomène social-un problème social. L'imédiat et la gravité des conséquences de ce phénomène social pour les intérêts sociaux et personnels et pour la sécurité, imposent la nécessité d'un effort systématique et organisé pour modérer l'effet négatif de ce phénomène et pour l'empêcher complètement. Pour mener à bien une telle campagne, il devient nécessaire cependant de connaître l'essens-même de ce problème, son rapport avec d'autres phénomènes de la société, en un mot, l'examen de cette question a tous les points de vue.

La sociologie scientifique moderne chez nous a déjà fixé son attitude scientifique envers la criminalité comme phénomène social. Ainsi a-t-elle posé comme fondamentaux deux principes importants: 1.) les actes de délit (des majeurs et des mineurs) trouvent leur cause finale dans les conditions matérielles actuelles de la vie humaine. Ces conditions présentent, en dernière instance, un facteur déterminant de toutes sortes de délits et tous les autres facteurs lui en sont soumis, facteurs qui entraînent l'apparition-même de ces délits. 2) Cette condition générale pourtant se manifeste sous de formes différentes, formes qui prennent la vigueur de facteurs relativement indépendants, comme condition directes pour l'apparition du délit avec une force d'influence décisive souvent.

Ce sont les principes mais également le cadre sociologique dans lequel ont été étudiés les problèmes de la cause des actes de délit. Dans ce même cadre toutes les autres sciences intéressées (éthique, criminologie) et la pratique (criminalité et l'éducation) s'orientent vers un rapport juste dans l'observation des délits des mineurs envisagés comme un phénomène social.

A cette occasion nous avons exposé plusieurs illustrations et notions se rapportant à des facteurs exogènes qui résultent dans les conditions concrètes des délits des mineurs. C'est donc, sous cet aspect que le problème déficitaire de la famille et des écoles, de certains films, de la littérature et des migrations a été analysé. L'intention de l'auteur est de montrer dans tous ces cas la spécificité de l'effet de ces facteurs-là sur l'apparition des déviations négatives des jeunes et ce qui est plus important encore, la cohérence de ces facteurs aussi bien réciproques dans l'ensemble avec le facteur déterminatif qui est contenu dans les conditions matérielles de la vie sociale.

1) — Из разговора које смо имали са неколицином другова, који се професионално баве проблемом малолетне деликвенције, јасно се издваја њихово убеђење да у породици треба тражити апсолутне узроке преступа код деце и омладине.

2) — Владимир Цветковић: Рђаво и добро у савременом васпитању деце, Рад, Београд, 1957, стр. 21.

3) — в. Љубомир Аћимовић: Васпитно запуштено дете, Рад, Београд, 1957, стр. 14.

4) Из извештаја социјалног радника пом. станице.

5) Слобода, бр. 482, Пирот 1958.

6) Владета М. Тешић, Да ли смемо да примењујемо телесне казне, Београд 1958, стр. 8.

7) Вељко Рибар: О браку и породици, Рад, Београд 1956, стр. 27.

8) Драгић Марковић: Криминалитет малолетника и мере за његовоз о сузбијање, ч. Народна милиција бр. 6, Београд 1955, стр. 5.

9) ч. Криминалистичка служба, бр. 2, Љубљана 1957, стр. 119.

10) Живојин Јовановић: Индијанска група „Дивљаци“, ч. Народна милиција, бр. 6 Београд, 1955, страна 58.

11) Недељни лист Наша реч (Лесковац, 1956.) писао је о једном ученику VII разреда гимназије који је под утицајем криминалних и каубојских филмова писао „сценарија“ да би; на крају, сам почео да се управља по њима. У чланку је стајало да је био решио да дође до веће суме новаца начином који је, често, сасвим „инструкторски“ приказиван у многим филмовима и литератури—уценом. Тако је написао десетак уцењивачких писама познатим људима у граду за које је мислио да имају пара. Прва уцена је гласила: „Увече у 6 часова остави 300,000 динара у сандуче за ђубре испред куће лекара Деклеве. У случају да не извршиш бићеш у 9 часова убијен“.

12) Драгић Марковић, пом. напис, стр. 4.

13) Society and Criminal, Лондон, 1949., п. 7 — Цит. према др. М. Милутиновићу: Криминалитет као друштвена појава, Београд, 1958. стр. 29.

14) Како су нас васпитали.

15) в. Извештај Центра за социјално—медицински рад о неким проблемима васпитања деце. Београд (Стари Град) 1958.

16) Политика, 12. VI. 1958.

17) др. Милан Костић, Алкохол, криминалитет и право, књ. I, Београд 1914. год.

18) Однос основних и непосредних фактора криминалитета, код нас је студиозно обрадио др. М. Милутиновић у VII гл. своје књиге, коју смо већ цитирали. Ту се каже: „Правилно учовавање и сагледавање овог односа од значаја је у првом реду, за истраживање и научно осветљавање ове друштвене појаве. Наиме, одатле произилази да се проучавање криминалне делатности као посебне друштвене појаве, мора вршити, с једне стране, са становишта утицаја који остварују на ову делатност, разни, појединачно узети елементи и услови, као што су, на пример, економске кризе, и депресије, сиромаштво, незапосленост... итд. С друге стране... проучавање са становишта утицаја ових околности и појава, узетих појединачно или у посебним групама, може се успешно привести крају, само ако се осветљава и са становишта друштвено—материјалних услова живота, који одређују, у крајњој линији, и карактер појединачних околности и снагу њиховог утицаја на појаву криминалне делатности и тако рађају неизбежно и ову друштвену појаву“.